

Hvad er lokalhistoriens genstandsområde

– med specielt henblik på det kropskulturelle?

af Knud Prange

Når man spørger om hvilken rolle idræt – gymnastik – sport spiller eller bør spille som lokalhistorisk tema, er svaret for så vidt uhyre enkelt. Det kropskulturelle skal selvfølgelig studeres af lokalhistorikeren og skildres af ham i hans historieskrivning – ganske som en lang række andre temaer – så det optræder med den vægt det har haft for den enkelte lokalitets liv og udvikling. Her adskiller det kropskulturelle sig ikke fra den åndelige kultur, de økonomiske forhold, landbrugets udvikling, fiskeriets fangstmetoder eller alle mulige andre emner, som måtte forekomme lokalhistorikeren relevante. Herom kan der næppe være stor uenighed, men for at komme tættere ind på livet af forholdet mellem lokalhistorie og idræt er det nødvendigt at se lidt nærmere på hvad man forstår ved de to begreber, eller i hvert fald hvad man kan forstå ved dem. På baggrund heraf vil det ikke være svært at pege på en række problemstillinger som det vil være naturligt for både en lokalhistoriker og en idrætshistoriker at arbejde med, eller at arbejde sammen om. Jeg tror at idrætshistorie i en lokalhistorisk afgrænsning vil vise sig at være et frugtbart felt.

Historie er et mærkeligt fag, idet det ikke har et nøjere afgrænset emneområde – historikeren beskæftiger sig med en lang række af fænomener, som han studerer i en kronologisk sammenhæng. Historie er blevet defineret som „en videnskabeligt funderet opfattelse af socialt relevant menneskelig adfærd og ikke-menneskelige forhold, som er relevante herfor.“¹ Lokalhistorien har præcis det samme studiefelt, „blot“ set i en eller anden lokal afgrænsning. Ordet: blot er sat i anførselstegn, for det kan være et særdeles vanskeligt problem at afgøre hvad man kan eller skal forstå ved en lokalitet. Lige så vanskeligt – og i vores sammenhæng måske nok så afgørende – er, hvad man skal forstå ved socialt relevant menneskelig adfærd. Det er på dette område gnisterne har sprunget når man har diskuteret forholdet mellem lokalhistorie og rigshistorie, en debat som har været ganske levende

1. H. P. Clausen: Hvad er historie? 1963, s. 52 f.

i Danmark de sidste 10-15 år.² Opfattelsen af hvad der er „relevant“, hænger jo temmelig nøje sammen med spørgsmål om menneskesyn, samfundsopfattelse, historiesyn og med spørgsmålet om, hvilken funktion eller opgave lokalhistorien har i sin samtids kulturliv.³

Debatten har i høj grad behandlet problemer som: hvem skriver lokalhistorie, hvorfor gør de det, hvordan gør de det, og hvad har deres formål været? Der er langt fra opnået enighed om svarene herpå, og jeg kan i denne sammenhæng kun komme ind på enkelte sider af diskussionen. Det er imidlertid afgørende, for en afklaring af hvad der er lokalhistoriens genstandsområde, at holde fast i den kendsgerning, at både rigshistorikerens og lokalhistorikerens opfattelse af hvilke sider af menneskets adfærd, der er socialt relevant, har ændret sig i tidens løb.

Indtil for godt hundrede år siden interesserede rigshistorikerne sig overvejende for den ydre og rent politiske historie: udenrigspolitik, statsret, militærhistorie. Med det kildekritiske gennembrud i 1870-erne, forskød interessen sig i nogen grad mod de indre forhold, herunder kulturhistorien. Men til trods herfor, kunne den senere rigsarkivar Johan Hvidtfeldt i 1942 erklære at „Mange af de ældre historikere betragtede på en måde de historiske problemer udefra“ og benyttede kilder der behandlede spørgsmålene „ovenfra, væsentligst fra centraladministrationens synspunkt.“⁴ Hvidtfeldt skrev også, at de yngre historikere bestræbte sig mere på at se fortiden inde fra ved at lægge stærkere vægt på „hele det kulturelle, sociale og økonomiske liv i dets mangeartede former og sammenhænge.“⁵ Et middel til at nå dette mål, var flere lokalhistoriske undersøgelser. På nøjagtig den samme tid nåede professor Albert Olsen en ganske lignende konklusion. Han erklærede lige ud, at „Enhver faghistoriker, der beskæftiger sig med dansk historie, gør før eller senere den erfaring, at han for at skaffe sig det fornødne overblik må ty til lokalhistorien.“⁶ De to historikers synspunkter mundede ud i et forslag til oprettelse af et lokalhistorisk institut, hvis formål skulle være „at fremme den videnskabelige udforskning af dansk lokalhistorie for derved igennem at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien.“

Instituttet blev nok oprettet, men kom af mange grunde aldrig i funktion. Det skyldtes bestemt ikke at rigshistorien fik mindre behov for lokalhistorien

2. Her kan bl.a. henvises til Knud Prange: Lokalhistorikeren som forsker og skribent, Lokalhistorisk Afdelings Småtryk nr. 11, 1983.

3. Knud Prange: Lokalhistorien i dagens kulturliv – nogle kætterske overvejelser. Fortid og Nutid bd. 31, 1984, s. 42-47.

4. Johan Hvidtfeldt: Samarbejdet mellem rigshistorikere og lokalhistorikere, Fortid og Nutid, bd. 14, 1942, s. 212.

5. Sst. s. 216.

6. Albert Olsen: Lokalhistorie – rigshistorie, Fortid og Nutid, bd. 15, 1943, s.1.

som hjælpedisciplin, tværtimod.⁷ Siden 1940-erne er der sket yderligere forskydninger i rigshistorikernes interessefelter, mest markant er måske den stigende interesse for sociale forhold i almindelighed, solidt markeret med 7-binds værket: Dansk social historie, som blev afsluttet i 1982. Socialhistorie er dog langt fra det eneste nye emne der er kommet til, fra de seneste år må nævnes kvindehistorie, samt det tema som nu er på vej til at blive det store „nummer“: mentalitetshistorie.

For en lang række af disse nye studieområders vedkommende gælder, at kildematerialet er så overvældende i omfang, at det er svært at angribe problemerne så at sige på landsplan. Man foretager i stedet en geografisk afgrænsning af sit undersøgelsesområde, laver en case study også kaldet en lokalstudie. Eller som Albert Olsen skrev, man tyr til lokalhistorien. Denne udvikling er sikkert en væsentlig grund – men langt fra den eneste – til at lokalhistorien i de senere år har vundet øget prestige som akademisk disciplin. Når rigshistorikerne vendte sig mod lokalhistorien, var det tillige ofte i håbet om at den foreliggende lokalhistoriske litteratur kunne bruges som byggesten i det rigshistoriske arbejde. For der forelå jo allerede en ganske blomstrende lokalhistorisk litteratur med både sognehistorier, byhistorier og – fra begyndelsen af dette århundrede – lokalhistoriske årbøger, der tilsammen dækkede hele landet. Denne litteratur er imidlertid i yderst ringe – om overhovedet nogen – grad skabt for at være rigshistoriens tjener. Mødet mellem de rigshistoriske ønsker og lokalhistorien som den forelå, har derfor undertiden givet anledning til misforståelser og skæve vurderinger, ofte under de to slagord: fagmand contra amatør og hjælpevidenskab eller selvstændigt fagområde med egen værdi. Disse lejlighedsvis mislyde har dog ikke forhindret at der gennem generationer har været et frugtbart samarbejde mellem de professionelle, her opfattet som dem, der lever af at være historikere (og som oftest, men ikke altid, har en uddannelse i historie) og amatørerne, her opfattet som dem der yder et historisk arbejde ud fra interesse for, og kærlighed til emnet – uden at de har nogen professionel forpligtelse.

Frem for at se på den lokalhistoriske forskers baggrund og profession, vil det ofte være mere frugtbart at se på det færdige værk og undersøge hvilke emner og problemer det tager op til behandling. Den lokalhistoriske litteratur er udsprunget af 16- og 1700-tallets topografiske værker, som i regelen var skrevet af lokale embedsmænd. Deres hensigt var ofte at tilvejebringe en topografisk-statistisk beskrivelse af den lokalitet, som hørte under deres embedsområde. En sådan samling af kendsgerninger kunne være såre nyttig i embedsmændenes daglige arbejde, og den kunne danne grundlag for

7. Jvfr. Knud Prange: Hvorfor lokalhistorie? 1971.

planer om forbedringer af de lokale forhold. De bøger, der kom ud af disse bestræbelser, vidner imidlertid også om forfatterens kærlighed til, og stolthed over det sted, de levede. I tidens løb ændrede genren karakter under indtryk af mange ydre forhold (herunder påvirkninger fra faghistorisk side), men også forfatterkredsen ændrede sig. De lokale embedsmænd blev afløst af nye grupper, hvor navnlig de seminarieuddannede lærere havde en smuk placering, men også universitetsuddannede historikere var tidligt med i arbejdet, og de synes i de seneste år at tegne sig for en stigende andel af den lokalhistoriske produktion.⁸

De lokalhistoriske tidsskrifter og bøger dækker et bredt spektrum af emner, og de fordeler sig – ligesom den rigshistoriske produktion – på en række forskellige genrer. Der er tale om kildeudgaver, materialesamlinger, enkeltanalyser, detaljerede og veldokumenterede fremstillinger eller lettere og mere formidlende skildringer undertiden af rent fortællende art. Der er behov for alle disse genrer, og man yder ikke den lokalhistoriske litteratur retfærdighed, hvis man ikke gør sig dette forhold klart, når man drøfter lokalhistoriens mål og midler. Det udelukker selvfølgelig ikke at man skal stille krav om kvalitet, og at man drøfter hvordan lokalhistorikeren bedst kan løse den opgave han selv har valgt. Men det udelukker heller ikke at man drøfter hvordan lokalhistorie som videnskabelig disciplin kan yde sit ypperste.

To lokaliteter er aldrig identiske, og netop forskellene er en spændende udfordring og inspiration for lokalhistorikeren. Ved at indsnævre sit studieobjekt til en enkelt lokalitet får forskeren mulighed for at inddrage flere kilder. Han behøver ikke at lade sig nøje med enkelte sider af udviklingen eller et udvalg af menneskers aktiviteter. Han kan opfatte mennesket som en helhed, studere det som medlem af en familie, på arbejdspladsen, i hjemmet, beskæftige sig med dets meninger om samfund, politik, kunst og religion, interessere sig for dets vaner, traditioner og fritidsbeskæftigelser. Gennem studiet af alle disse forhold opbygges et billede af *det* menneskelige fællesskab som udgør lokalsamfundet, og også på dette punkt har lokalhistorikeren en mulighed for, så at sige at gå rundt om sit emne. Gennem at undersøge samspillet mellem demografiske, politiske, økonomiske og kulturelle udviklinger, gennem at vurdere forholdet mellem de påvirkninger der kommer udefra og lokalsamfundets reaktioner herpå, får forskeren en

8. Der er givet en oversigt over udviklingen i Knud Prange: Fra „Fructbar Herlighed“ til herlig frugtbarhed – „en ringe underretning om dansk lokalhistories nuværende tilstand“, Lokalhistorisk Afdelings Småtryk nr. 1, 1972; og de lokalhistoriske årbøgers forhold er behandlet af Klaus Egeberg i: „Til oplivelse af historisk sans“ – en analyse af tre lokalhistoriske årbøger, Lokalhistoriske Afdelings Skriftserie nr. 8, 1983.

chance for at give en levende fremstilling af lokalsamfundets udvikling gennem tiderne og derigennem en skildring af levevilkår og levevis for dette samfunds indbyggere. Disse synspunkter er især blevet udviklet og underbygget ved universitetet i Leicester, hvor der ret tidligt blev oprettet et professorat i lokalhistorie.⁹

Et arbejde efter disse retningslinjer er hverken enkelt eller ligetil. Det er i bund og grund tværvideenskabeligt og stiller krav om viden på en lang række meget forskellige områder. Men deraf følger – som en engelsk professor i lokalhistorie har sagt – at lokalhistorie ikke blot er en udfordring til den der har den bedst mulige uddannelse i historisk arbejde, det er også det sidste tilflugtssted for ikke-specialisten.¹⁰ Det er fordi nationer er forskellige, at hver af dem har sin egen historie, og præcis det samme gælder for de enkelte lokale samfund. Men deraf følger også, at det er naturligt og frugtbart at studere disse enkelte lokaliteters historie, lokalhistorien eksisterer i sin egen ret og har sine egne problemstillinger. Det udelukker dog ikke på nogen måde at de lokalhistoriske undersøgelser kan bruges af rigshistorikeren. På mange områder må rigshistorien bygges op på grundlag af lokale undersøgelser, som navnlig kan være inspirerende med hensyn til problemstillinger. Men en lang række lokalhistorier lagt side om side kommer dog aldrig til at udgøre en rigshistorie, dertil er forholdene – selv i Danmark – alt for forskellige fra egn til egn. En *helt umiddelbar* udnyttelse af lokalhistorie som en rigshistorisk hjælpevidenskab rejser desuden en række spørgsmål om repræsentativitet, som rigshistorikerne langt fra har fået drøftet i tilstrækkeligt omfang. På dette område ligger lokalhistoriens betydning snarere i, at den kan være inspirationskilde, og i at den kan vise at det „rigshistoriske gennemsnit“ kan dække over et bredt spektrum af lokale variationer.

Efterhånden som rigshistorien som ovenfor nævnt har draget flere og flere emner ind i sit interesseområde, har det selvfølgelig også påvirket lokalhistorien. På sin vis er denne udvikling egentlig ikke kommet bag på lokalhistorikerne, for flere af disse emner, som rigshistorikerne så at sige opdagede, var fra gammel tid centrale studieområder for lokalhistorikeren. „Hele det kulturelle, sociale og økonomiske liv i dets mangeartede former og sammenhænge“ – for nu igen at citere Johan Hvidtfeldt – var jo netop i høj grad lokalhistoriens *raison d'être*. Heller ikke interessen for socialhistorie og mentalitetshistorie bør overraske en lokalhistoriker, allerede i mange af de gamle historisk-topografiske studier lå flere af disse emner i svøb. Tænk blot

9. Jvfr. Knud Prange: Leicester-skolen – nogle indtryk af engelsk lokalhistorie, Nye strømninger i dansk lokalhistorie, Forlaget Historia 1, 1981.

10. H. P. R. Finberg og V. H. T. Skipp: Local History. Objective and Pursuit, 2. udg. 1973, s. 43f.

på Statistisk skildring af lægdsgården i Ølseby-Magle – Poul Martin Møllers parodi på genren. Det hedder her, at videnskaben ikke er bragt til fuldkommenhed, så længe der står en ledstolpe på vejen eller en stenliste på marken, som ikke er optaget deri. Når alt er beskrevet vil man få et værk som vil blive verdens ottende vidunder. Gennemtrukket med hvide blade vil fagets kommende dyrkere blot behøve at føre af- og tilgangslister over jordklodens løsøre: vulkanske øer, vejmøller, kongeriger, stejler, ærestøtter og så videre.

Når derfor idræthistorikerne nu melder sig på marken, må den gode lokalhistoriker sige, at det er et emne der har hans store interesse. Det har da også været strejft i såvel sogne- som byhistorier, men oftest i en nok så elementær og ufuldkommen form. Der findes værker som nævner forskellige sports- og idrætsforeninger, men ligesom det øvrige foreningsliv har de tit fået en stedmoderlig behandling, gemt som en slags tillæg til den egentlige lokalhistoriske fremstilling. Det er klart, at her bør der ske en nyorientering, og i konsekvens af den skildring jeg har givet af den „totale“ lokalhistorie, må man undersøge hvordan – og i hvor høj grad – det kropskulturelle aspekt kan *inddrages* i lokalhistorien.

Til en begyndelse vil det nok være nyttigt lidt nærmere at forsøge at indkredse hvad der ligger i betegnelsen idræthistorie og at se på hvilke problemer der er væsentlige for idræthistorien. Denne opgave er ikke i speciel grad min, men for at komme et par skridt videre i bestemmelsen af forholdet mellem lokalhistorien og det kropskulturelle, vil jeg dog godt komme med nogle synspunkter set med lokalhistoriske briller. Som så ofte før kan det være nyttigt at tage sit udgangspunkt i Salmonsens lexikon. Her står, at oprindeligt betegner idræt enhver oplært eller højt udviklet færdighed – såvel åndelig som legemlig. Betegnelsen anvendtes også om lægekunst, digtekunst, kyndighed i runer, astronomi, harpespil – ja endog om færdighed i kvindeligt håndarbejde. Artiklens forfatter synes åbenbart selv at være lidt overrasket over den sidste betydning. I dag – siger lexikonnet – er idræt betegnelsen for opdragende legemsøvelser, hvor øvelsen udføres af ideelle grunde.

Dette er ganske vist en formulering fra 1922, men efter at have læst Dansk Idræthistorisk Forenings brochure, har jeg en fornemmelse af at forholdene nok ikke har ændret sig så meget siden den tid. Det hedder nemlig i brochuren, at foreningen henvender sig til alle med interesse for idrættens kulturelle og samfundsmæssige udvikling og alle der ønsker at styrke idrætten som kulturfaktor. Dertil kommer at foreningen vil arbejde for at øge bevidstheden om samspillet mellem idræt og samfund – krop og kultur. Netop dette samspil må have lokalhistorikerens store interesse. Man skal heller ikke kende meget til gymnastikkens historie i Danmark for at være klar over, at der er nære forbindelser til lederuddannelser, højskoler og folkeligt

arbejde i almindelighed. Mange tror, at Gymnastik- og Idræts højskoler er steder, hvor man kun bevæger kroppen, det kunne ikke godt være mere forkert, og der kunne være et godt formål alene i at oplyse om idrættens placering i dansk kulturliv. Et smukt eksempel herpå er givet i Verner Bruhns bog: *Plint og talerstol*. Bogen udkom i 1979 til Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforeningers 50-års jubilæum. Disse foreninger har som formål „gennem idræt og *anden* kulturel virksomhed at fremme den folkelige oplysning.“ Derfor har Verner Bruhn også sat sig som mål at skildre foreningerne i en kulturhistorisk sammenhæng og som led i en folkelig bevægelse, og derfor begynder bogen da heller ikke med RAGU's start i 1929, men med erhvervs- og samfundsstruktur i Vestjylland omkring 1870. Længere henne i bogen optræder også skytteforeningerne siden de slesvigske krige, og gymnastik i skolen siden 1700-årene strejfes også. Tingene hænger sammen, og de skildres i sammenhæng.

For den der vil arbejde bredt med idræts historie, vil den første vanskelighed nok være at få begyndt: hvor skal man starte, og hvilke spørgsmål skal man stille? Her kan det blive en væsentlig hjælp, at der netop i de seneste år er foregået en stor og næsten landsdækkende indsamling af arkivalier vedrørende de folkelige bevægelers historie. For flere amters vedkommende er der ligefrem udkommet registraturer, det vil sige fortegnelser over de mange tusinder af indsamlede bind og pakker fra foreninger. Her er i alt fald et godt og centralt materiale at gå til, og det er stort set helt udnyttet. Der er også for ganske nylig udkommet en bog: *Vejledning i lokalhistorie*,¹¹ som på mange måder vil kunne give en praktisk orientering i arbejdet. Meget afgørende bliver dog hvilke spørgsmål man stiller til sit materiale, og her kan der nævnes en række problemer som lokalhistorikeren gerne vil have belyst. Det er for eksempel vigtigt at undersøge hvilke grupper i samfundet der deltager i idræt. Og med grupper tænker jeg ikke blot på sociale grupper, men også fordelingen på køn og alder og eventuelt politisk tilhørsforhold. Er det mennesker der har deltaget i andet, mere eller mindre organiseret fritidsarbejde, eller samler idrætten netop helt andre grupper op? Hvad er det der giver stødet til idrætsaktivitet: skole, familietradition, kammerater, og hvad er det dybest set der får nogle til at drive idræt eller gå ind i klubarbejde – mens andre ikke gør det? Man kan også spørge om hvad der får folk til at vælge én idrætsgren og ikke en helt anden – ligger der sociale eller traditionelle mønstre bag?

En anden vigtig opgave er at undersøge idrættens betydning for den enkelte udøver, og dermed til syvende og sidst dens betydning for det

11. Verner Bruhn, Knud Prange, Eric Mourier: *Vejledning i lokalhistorie*. Fra plan til bog. 1985.

samfund idrætsmanden lever i. Hvordan bliver idrætsmandens forhold til familien, til vennerne og arbejdskammeraterne, bliver hans måde at leve på (taget i bred betydning) anderledes? Når man vælger at gå ind i idrætsarbejdet, vælger man så samtidig andre ting fra, distrancerer man sig måske fra andre miljøer og andre engagementer? Eller betyder det omvendt, at man får inspiration til, og mod på også at tage andre opgaver op? Måske er det sådan, at nogle grupper får tilfredsstillelse nok i idrætten og dens verden, mens nogle netop kaster sig ud i aktiv indsats også på andre områder. Et studium af skel og forbindelseslinjer på disse områder vil være svært nyttigt.

Det er tillige værdt at huske på, at der også i idrættens verden er spændende forskelle i tid og rum. Nogle idrætsgrene kan have vekslende tiltrækningskraft til forskellige tider. Brydning har tidligere haft en langt større publikumsbevågenhed end boksning, nu må det vel siges at være omvendt. Ridning var længe en overklasesport, som andre lag i samfundet dårligt kunne være bekendt at dyrke, selv om den vel ikke var mere kostbar end tennis og badminton, som var accepteret i langt højere grad. Men omkring 1970, var det måske, begyndte en masse børn at ride – skyldtes det alene det økonomiske opsving? En lignende udvikling kan ses for cyklismens vedkommende, og heller ikke her kan man være sikker på at den økonomiske forklaring er tilstrækkelig. Det er sikkert endnu sværere at forklare hvorfor de forskellige idrætsgrene ikke har en ensartet udbredelse over hele landet. Verner Bruhns bog bringer et kort over udbredelsen af henholdsvis den danske og den svenske gymnastik i Ribe amt, men det er kun ét eksempel på de forskelle der vil kunne afdækkes. Inden for sprogforskningen opererer man med begreberne dialekter (dvs. at sproget er forskelligt i forskellige landsdele) og sociolekter (at sproget er forskelligt i forskellige samfundsgupper). Vil det mon ikke være frugtbart at undersøge „dia-idræt“ og „socio-idræt“? Kontaktnet, påvirkningskanaler, økonomiske og sociale sammenhænge kan meget vel vise sig at være et spændende undersøgelsesområde.

Dertil kommer endnu et forhold, som måske er det allervigtigste, men også det sværeste at studere og afdække. Mennesker lever inden for rammer af forskellige strukturer; de kan være af samfundsmæssig art, de kan være økonomiske, eller de kan være formet af vores hele tankeverden og livsmønstre. Sådanne strukturer kan være veletablerede eller måske stivnede, men ofte udtryk for en form for balance. Sker der så en eller anden ændring af økonomisk, social eller idémæssig art, bliver balancen ustabil, og strukturen kan bryde sammen. I en sådan situation kan brydningerne give sig mange forskellige udslag, og der behøver ikke at være nogen umiddelbart tydelig sammenhæng mellem årsag og virkning. Verner Bruhn skriver i sin nævnte bog, at gymnastik- og ungdomsforeningernes arbejde var en del af bonde-

standens kamp for social og menneskelig anerkendelse, og arbejdet blev også gennem kvindegymnastikken et led i kvindernes kamp for ligeberettigelse i samfundet.¹² Ikke mindst i et studium af disse brudsituationer vil lokalhistorikeren og idrætshistorikeren kunne mødes i fælles interesse og vil sammen kunne levere væsentlige bidrag til udforskningen af danskernes historie.

12. Verner Bruhn: Plint og talerstol, 1979, s. 14.

